

HET EERSTE STENEN GEDENKTEKEN VOOR GEVALLEN VERZETSSTRIJDERS IN ROTTERDAM*

DOOR MR. F.J. KRANENBURG †

Op de begraafplaats Crooswijk staat een zandstenen zuil op een glasmozaïekvloer waarin een leeuw en de woorden 'voor vrijheid gevallen' aan de voet en een hoofd waaruit twee handen komen, welke een keten doorbreken, op de top. Op de zuil staan de woorden 'De Wacht' en namen en data.¹⁾ Enkele gegevens omtrent de totstandkoming van dit gedenkteken, mede ter aanvulling op hetgeen daarover reeds bekend is, worden hieronder gegeven.

Eén van de illegale uitgaven tijdens de Tweede Wereldoorlog in Rotterdam was *De Wacht*. Dit blad met dagelijks nieuws verscheen van augustus 1943 tot het einde van de oorlog, zelfs nog tot 15 mei 1945, in een gestencilde oplage van 800 tot 5.000 exemplaren. W. Pijpers, lid van de speciale reddingsbrigade van het Sint Franciscus Gasthuis aan de Schiekade, door de bezetter verboden, was de initiatiefnemer. Hij meende dat er behoefte aan betrouwbare informatie bleef nadat de radiotoestellen moesten worden ingeleverd. Het ketelhuis van het ziekenhuis werd de plaats, waar radio en stencilmachine de noodzakelijke middelen waren voor het nieuwsorgaan. De leeuw in de kop van het blad werd als symbool ontleend aan de Nederlandsche Unie, waaraan Pijpers sedert 1941 als propagandist deelnam.

Op 20 oktober 1944 deed de Landwacht een inval in het ziekenhuis, hetgeen de arrestatie van 12 personen ten gevolge had, die als brandwacht betrokken waren bij het gereedmaken van *De Wacht*. Zij werden evenwel op 24 oktober met andere gevangenen door de Landelijke Knokploegen-Rotterdam uit het Hoofdbureau van Politie ontzet. Helaas kon van enkelen de sleutel van de cel niet worden gevonden. Om die reden bleef Van Efferen, verspreider van *De Wacht*, achter. Hij werd met enkele anderen nog diezelfde avond naast het Hoofdbureau gefusilleerd.²⁾

Later werden bij Pijpers een inval en huiszoeking gedaan. Tijdelijk werd de naam van het blad gewijzigd in *Bulletin?*. Met Kerstmis 1944 kwam de oude titel terug. Het nieuws verscheen toen in een gemeenschappelijk blad *De Vrije Pers*.

69. Het monument 'De Wacht' op de begraafplaats Crooswijk. Foto P.A.C. Rook.

Op 29 januari 1945 deed de Duitse politie opnieuw een inval. Toen werden Wim Hartman, Han Oudwater en Geurt Bosch gevangen genomen. Pijpers ging nog diezelfde dag met anderen door op het adres Schieweg 40. Hartman, Oudwater en Bosch werden op 8 maart op de Waalsdorpervlakte gefusilleerd.

Nog op de ochtend van 5 mei 1945 werden Pijpers en drie medewerkers op straat gearresteerd. Een dag lang werden zij op een schip gevangen gehouden. Toen was de oorlog voorbij. Aldus kunnen de gegevens over *De Wacht* worden samengevat.³⁾

Aan deze gefusilleerden herinnert het bovenbeschreven gedenkteken op de Algemene Begraafplaats Crooswijk. Daarheen waren de stoffelijke overschotten op 8 december 1945 overgebracht na een sobere plechtigheid in de aula van het bureau van *De Wacht*. Eerst op 5 januari 1947 werd op Crooswijk een door Louis van Roode gemaakt monument aan de gemeente overgedragen. Rotte's Mannenkoor zong, de Postharmonie speelde en er waren verschillende sprekers. Ds. F. Kleijn sprak de herdenkingsrede uit. In de gevangenis had hij met de drie gefusilleerden de laatste dagen doorgebracht. Burgemeester mr. P.J. Oud aanvaardde en onthulde het monument, dat door mr. F.J. Kranenburg⁴⁾ namens de ontbonden groep *De Wacht* werd overgedragen. Hij was één der medewerkers, evenals B. Knüppe Jr, die het dankwoord sprak.⁵⁾ In de zogenaamde Verzameling Tweede Wereldoorlog bij het Gemeentearchief Rotterdam is een kopie van de oorspronkelijke, geschreven tekst van mr. Kranenburg bewaard gebleven. Deze volgt hier.⁶⁾

Mijnheer de Burgemeester

Op dit gewijde stukje grond in ons goede Rotterdam, op deze plaats van gedenken is van enkele goede Rotterdammers de naam gebeiteld op dit monument, dat daarenboven nog slechts draagt het woord 'de Wacht'.

In alle soberheid, die ons mensen past van aangezicht tot aangezicht met het Eeuwige wordt hier voor de geslachten, die na ons komen, iets vastgelegd van het geloof, de trouw en de bezieling welke onze generatie als kostelijk kleinood in handen hield, toen alle uiterlijke levensvormen in gruzelementen geslagen waren.

Geloof, trouw en bezieling waren de peilers waarop de waardigheid van ons mensch-zijn zich wisten te handhaven en die ons van tezamen wonende mensen tot die gemeenschap verhief die wij

Vaderland mogen noemen. En nu, nog geen twee jaar nadat de drie vrienden, wier namen wij willen vereeuwigen door den vijand uit ons midden werden weggehaald, enkel omdat zij uiting en vorm gaven aan hun geloof, hun trouw, hun bezieling, nu klinkt het al als een nauwelijks begrepen getuigenis temidden van ons volksleven, dat zij hun leven gaven in het verzet. Laat ons, hun ter eere, nooit aarzelen open en fier te belijden, dat wij zouden hebben gedwaald in de duisternis der onderdrukking en dat wij zouden zijn verblind door het licht der bevrijding, als wij ons niet hadden gericht naar het verzet.

Wij zijn den kunstenaar dankbaar, dat hij ter eere van hen die gingen, voor ons die bleven en voor hen die na ons komen enkele edele gedachten en gevoelens in steen heeft weten te houwen. Wanneer hij op zijn werk beitelt het enkele woord 'de Wacht', dan doet hij herleven, wat door de eeuwen heen en ook voor ons alles inhoudt aan dienstbare eenvoud en waakzame trouw.

Eigenlijk was die Wacht niet meer dan een klein en onaanzienlijk krantje. Het verscheen eenige malen per week in een bescheiden oplage van hoogstens een paar duizend exemplaren, meestal gestencild, een enkele keer gedrukt. En het werd in Rotterdam verspreid door een kleine toegewijde schare van een twintig jonge mensen. Maar zoo'n krantje was tevens en ver boven het papieren resultaat uit, een werkgemeenschap, dienstbaar, strijdbaar en bezielend. Voor deze werkgemeenschap van schrijvers, drukkers en verspreiders, gebonden door één werk van hoofd en handen kreeg het verzet naast het negatieve van keering en vernietiging des vijands den positieven inhoud van scheppenden arbeid.

Dit alles heeft de kunstenaar in schoone symboliek voor ons doen leven in dit monument. Van het geloof spreekt de naar boven gerichte statuur van het geheele monument en de vredige overgave in de trekken van het masker. De trouw wordt verbeeld door de gesloten band die het omsluit en de bezieling spreekt uit de krachtige daad, ontsproten aan de gedachte, uit de sterke knuisten, die steunend op wat des geestes is, 's vijands veldteeken vermorzelen. Het is vooral deze weergave van de eenheid in voelen, denken en daad, een eenheid die ons het verzet zoo dierbaar maakt, die ons dit gedenken in steen zijn hooge waarde geeft.

En dan staan er drie namen op de zuil, drie geboortedagen en één sterfdag. Drie mannen uit ons midden, die met ons gewerkt hebben en wier heengaan ons eerst recht duidelijk heeft gemaakt hoezeer wij werkten in den schaduw des doods. Samen werken in

die dagen betekende samen leven, samen de huiskamer, het eenige lichtpuntje en het eenige vuur deelen, samen het laatste plukje shag tot een sigaretje rollen en, laat ons dit dankbaar beseffen, samen vroolijk zijn en lachen. Dat geeft aan het gedenken van onze vrienden van die gevoelens van warme menscheijkheid, die in de ontmoeting met den dood verkeeren tot weemoed en dankbaarheid. Het zijn deze gevoelens, onze liefste op dit oogenblik, die in steen niet zijn weer te geven en die zich toch hechten aan de namen op dit teeken, de eenige, die tot ware troost kunnen zijn aan hen, voor wie het vallen van deze mannen een schrijnend leege plaats in de huiskamer beduidt.

Mijnheer de Burgemeester, de Wacht was een van die ongeordende en toch zoo hechte organisaties, als alleen het verzet kon voortbrengen. Het enkele vorm geven aan ons geloof, onze trouw en onze bezieling in de meest volstreckte eenheid van voelen, denken en doen, dat was voldoende. Maar dat was alleen voldoende in de dagen van strijd en toen de strijd volstreden was, was voor ons orgaan de tijd van gaan gekomen. De Wacht zou dankbaar en voldaan zijn verdwenen en haar medewerkers zouden voldoende hebben gehad aan de rijkdom van goede herinneringen in hun hart en vriendschap voor het leven, wanneer daar in die vriendenkring niet die drie lege plaatsen waren geweest. In ons leefde nu de behoefte ter eere van hen, die zooveel meer gegeven hebben dan van ons gevraagd is, iets vast te leggen van de liefde en eerbied die hun offer bij ons gewekt heeft. Uit deze behoefte is het gedenkteeken tot stand gekomen, waarin iets is vastgelegd van het goede dat ons gezamenlijk vervuld heeft en dat onze gevallen moet hebben geschraagd op hun zwaren laatsten gang.

Wij zijn dankbaar, dat de gemeente Rotterdam bereid is, dit gedenkteeken van ons te aanvaarden en daarvoor de zorg op zich te nemen tot in een verre toekomst als waarin het ons niet gegeven kan zijn onze zorgen uit te strekken. Ik stel het op prijs, mijnheer de Burgemeester, dat U ons vandaag in de gelegenheid hebt willen stellen met deze kleine plechtigheid en deze enkele woorden tot uitdrukking te brengen dat wij aan onze stad iets heel dierbaar ter hand stellen.

Moge onze gemeente Rotterdam het aanvaarden en voor verre geslachten trouw bewaren.

NOTEN

* De aantekeningen van mr.F.J. Kranenburg werden door C.O.A. Schimelpenninck van der Oije omgewerkt en aangevuld tot een inleiding.

1) Zie A. Wagenaar (tekst) en P. Rook (foto's), *Van de Zweth tot Zadkine. Monumenten in Rotterdam die herinneren aan de jaren 1940-1945* (Rotterdam 1991) 14 en 51; G.W.J. Nieuwenhuis-Verveen, *Standbeelden, monumenten en sculpturen in Rotterdam* (Rotterdam 1972) 41.

2) J.L. van der Pauw, *Guerrilla in Rotterdam. De paramilitaire verzetsgroepen 1940-1945* ('s-Gravenhage 1995) 256-259, 400, 414.

3) L.E. Winkel, herzien door H. de Vries, *De ondergrondse pers 1940-1945* (3de dr., z.p. 1989) 319.

4) Mr. F.J. Kranenburg (1911-1994), laatstelijk Commissaris der Koningin in Noord-Holland. Gedurende de jaren 1935-1951 was hij in Dordrecht en Rotterdam advocaat en procureur; in 1942 en 1943 was hij gegijzeld in Sint Michielsgestel; direct na de oorlog maakte hij deel uit van het Militair Gezag en van 1949 tot aan zijn benoeming als Staatssecretaris van Oorlog in 1951 was hij lid van de gemeenteraad van Rotterdam; daarnaast bekleedde hij in Rotterdam verschillende maatschappelijke functies.

5) Zie *Rotterdamsch Nieuwsblad* en *De Waarheid*, beide van 6 januari 1947 en het gedrukte programma van de plechtige onthulling (Gemeentearchief Rotterdam).

6) GAR, Verzameling Tweede Wereldoorlog, catalogusnr. 1636.